

արդիւնք է, եթէ ոչ Մխիթարեան վերածնունդին եւ Մխիթարեան գործունէութեան: Նմանապէս կրնա՞նք հարցնել թէ 1700էն մինչեւ օրս ի՞նչ կատարած են երուսաղէմ, Էջմիածին, որ կարելի ըլլայ համեմատութեան դրուել Ս. Ղազարու կատարածին հետ: Չունինք, այո՛, յաւակնութիւնը հաստատելու թէ Մխիթարեաններն ամէն ինչ րրած են ազգին վերանորոգման գործին, ազգային մշակոյթի պատմութեան մէջ, այլ թէ հիմնական դեր մը խաղացած են եւ ոչ լոկ «քովնտի աշխատանք մը», ինչպէս կ'ուզէ «Սիոն» ներկայացնել:

Անշուշտ եղան զրադէտ-բանաստեղծ եւ ազգային գործիչ կարգ մը ուրիշ անձնաւորութիւններ, որ Մխիթարեանց աշակերտներ չեն, ինչպէս Աբովեան մը, Բաֆֆի մը, Պարոնեան մը, Դուրեան մը, Սրիմեան Հայրիկ մը, Խ. Միսաքեան մը, Յ. Գ. Մամբեան մը, Գ. Արծրունի մը, Ռաֆայէլ Պատկանեան մը, Միքայէլ Նալբանդեան մը, Ստեփանոս Նազարեանց մը (յիշելով միայն ազգային վերածնունդի նախկին շրջանի անձերէն), սակայն ամենք բոլորն ալ ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցութեան տակ են Մխիթարեաններու: Աբովեան՝ Մխիթարի հաստատութեան հմայքովը ապրած է, եւ թէեւ յաջողած է իրականացնել իր փառաքել անցնելու Վենետիկ եւ անդամակցել այդ Տան, որուն զրական փառքովը եւ զազաւարականովը չլացած էր, բայց իր ազգասիրութեան կայծը առած է անկէ: Սրիմեան Հայրիկ Բազմատունիի եւ Ալիշանի դպրոցէն առած է իր շունչը, իր Հրախրակներու տաղաչափական արուեստը նմանութիւն մ'է Բազմատունիի հնարած հայկական չափին ու ոգիին. նոյնպէս Խաչատուր Միսաքեան եւ Յ. Գ. Մամբեան՝ Հիւրմիւզէն ու Բազմատունիէն սորված են իրենց գրարարն ու անոնցմէ առած դասականի շունչն ու հմայքը. Գրիգոր Արծրունի անցած է Վենետիկ՝ յատկապէս հայերէնի դասեր առնելու Ալիշանէն, եւ որուն հայրենասէր սրտի հնոցէն քերթացուցած է իր հոգին: Դարձեալ Ալիշանն էր՝ որ իր հայրենասիրական քերթումներով ստեղծեց այն խանդավառ մթնոլորտը եւ հոգին՝ որ հրահրեց ԺԹ. դարու ազգային գործիչներու գործունէութիւնը. Ահարոնեան յե-

շելով իր մանկութեան օրերու ոգեւորութիւնը՝ կ'ըսէ այնքան զգայուն կերպով. «սիրտս փղծկում էր Ու զու բարեկամ-կարգալիս»: Ու զեւ Մկրտիչ Էմին մը, Գեորգի Պատկանեան մը, Կ. Յ. Բասմաշեան մը կրած են տպաւորութիւններ Մխիթարեան հնախօսութեան ու պատմա-գրութեան, Չամչեանի եւ Ինճիճեանի հօր ու տիրապետող ազդեցութենէն առնելով իրենց անդրադոյն ուսումնասիրութիւններուն առաջին եւ հիմնական ուղղութիւնները: Այսպէս խորագոյն ու անկեղծ քոն-նոդ մը պիտի տեսնէ եւ պիտի համոզուի թէ Մխիթարեանները եւ իրենց աշակերտները խիստապէս վերածնած են ազգ մը բովանդակ իր մտաւորական կազմաւորման մէջ: Բնականաբար վերածնունդը հետզհետէ պիտի ծաւալէր եւ պիտի սրտգրեւէր՝ մօտենալով աւելի ժողովուրդին, եւ ապրելով անոր կեանքը, արտայայտելով անոր ձկտումները, ինչպէս կատարուեցաւ Բաֆֆիով, Պարոնեանով, Ռաֆայէլ Պատկանեանով, ինչպէս կատարուեցաւ նոյնը Մամբեանով, Ծերենցով, Արիւարեանով, Վարուժանով:

Երբ կը մտածեմ որ Եղիշէ Դուրեան մը անգամ, - որ պարծանքն է Երուսաղէմի Միաբանութեան, թէեւ արմաշական մը ինքը, - կրած է մեծապէս ազդեցութիւնը Մխիթարեան զրականութեան՝ իր բանասիրական, հայադիտական ուսումնասիրութիւններուն մէջ, աւելցնելով Գաթրոճեանի, Տաշեանի, Ալիշանի, Չարբհանալեանի կատարած գիտական նուաճումներուն վրայ՝ եւրոպացի քննադատներու մէկ քանի նորագոյն տեսութիւնները, ի՞նչ մտքով «Սիոն» կը համարձակի համալսել չափեր տեսնել այդ Ս. Ղազարու հակայական գործունէութեան մէջ՝ որ կ'ընդգրկէ ընդհանուրը եւ ամբողջականը հայկական մշակութային կեանքի արտայայտութեան զանազան երեւոյթներուն:

Երբ կը վերջացնենք այս տողերը, - տողեր՝ զոր ստիպուեցանք յանձնել մամուլի, ոչ թէ ինքնապարծութեան մը ըզգացումով, այլ Մխիթարի եւ իր գործին հանդէպ «Սիոն»ի անճիշտ վերաբերմունքին նկատմամբ մեր դիտողութիւնն ընե-

լու, - տխուր իրականութիւն մը կու գայ հարուածել մեր հոգին ի տես այն հոգեբանութեան եւ մտայնութեան՝ որ տակաւին կը շարունակուի Մեծն Մխիթարի մահէն երկուհարիւր տարի վերջն ալ՝ թէ այն անմահանուն Հայուն սկզբունքները՝ Կրօնի եւ Ազգի ճշմարիտ ըմբռնումին, հասկցումը չէ՝ անճշտօրէն «Լուսաւորչադաւան» կոչուած մեր հայ կղերէն: Եւ թէ՛ ասկէ կը ծագի բոլոր եղբակեան ողբերգութիւնը մեր եկեղեցական ու ազգային կեանքին, ասկէ առաջ կու գայ նաեւ անհասկացողութիւնը ճշմարիտ դիմադրման Մխիթարի եւ Մխիթարեաններու հոգւոյն ու գործունէութեան: Մեղի, ի հարկէ, ծանր էր եւ տհաճելի, անդրադառնալ այս հարցին չորջ՝ ճշտելու համար սխալ տեսութիւններ ու տեսակէտներ, չեղած իրենց ուղիղ զծէն, բայց պարտաւորուեցանք կատարել զայն յանուն ճշմարտութեան եւ արդարութեան: Մենք երբեք համեմատութիւններ չուղեցինք ընել Ս. Ղազարու եւ ուրիշ կեղբոններու միջեւ, (այդ արդէն պարզ է եւ ցուցուած գիտա-կից զրադէտներէ) այլ պարզապէս չեւտել՝

թէ անտեղի էր այն ելոյթը, որով «Սիոն» ժամանակով ու ազգային ընդհանուր դիտակցութեան մէջ նուիրականացած դնահատումին դիմաց, ճիշդ մը կը թափէ արժէքազրկելու Մխիթարեան զրական Վերածնունդի դերը:

Յունաբեր-ի խմբագրութիւնը իր 8 Սեպտեմբեր 1949, թիւ 133-ով՝ «Այո, սակայն, թէեւ» տիտղոսի տակ ներօրէն անդրադարձուցած էր արդէն, ինչպէս լսինք նախապէս, «Սիոն»ի յօդուածին անպատշաճ չեւտը եւ եղանակը, վերջապէս ընելով այսպէս. «Ահա թէ ի՞նչ ձեւով երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան պաշտօնական բերանը կ'ուզէ իր երախտագիտութիւնը յայտնել Մխիթարի եւ Մխիթարեաններու հանդէպ»: Երախտագիտութեան այդ զգացումը ազգին զանգուածէն թեւի իր մեծ Չաւակը եւ գէպի իր Վերադէպի իր մեծ Չաւակը եւ գէպի իր Վերադէպի իր մեծ Չաւակը արտայայտեց Հայ Մամուլը. մենք «Սիոն»ի արտայայտութեան եղանակին մէջ՝ գէթ կը սպասէինք տեսնել միայն աւելի լոյս, աւելի իրատեսութիւն եւ աւելի անկեղծութիւն:

Հ. ՄԵՍՐՈՊ ԶԱՆԱՇԵԱՆ

Գ Ի Տ Ե Մ...

Իմաստութեան քաջունը երբ՝ մեր երբեմնի, Սեպտեմբեր մի խոնի հետ մտքիդ քառի, Թաքիի կրտուցն իր աղանակ ու յունամոր՝ Ենթաշխարհիդ մթնոքեան մէջ, - անհուն ու խոր, Ուր դիզել եմ քո ներմոյշած՝ անկողն, անկողն, Բզբացումներիդ դեռ չարարուած, տեղերիդ թիւրքոյ, Գիտեմ, յայնմամ մարեմ պիտի կրքերդ առնեմ, Թոյնիդ՝ մեղրի, ոխիդ՝ սիրոյ պիտի փոխեմ... Դառնաս պիտի՝ անաչառ աչք, անարգել դուռ Եւ հրաւեր աներկնրուանք ու կաշկարուռ, Փրօքերով դեմ՝ եղբայրական, համեմատ, բայց լի Միտքը մեր նրքիական Արարատի, Որ քողել եմ՝ որպէս աշակ ու յայնմամ արեւան... Դառնիք մեր, ի գիւն աշկարան քաղաւ արեւան... Իմաստութեան քաջունը երբ՝ մեր երբեմնի, Սեպտեմբեր մի խոնի հետ մտքիդ քառի...

Թեքնալ

ՈՍՏԱՆԻԿ